

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ У СФЕРІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.

Клімчук В. А.

На основі вивчення широкого кола наукових джерел у статті висвітлюється питання соціального виховання дітей та молоді у позашкільній сфері у першій половині ХХ століття. Розкрито особливості виховного процесу у сфері позашкільної освіти означеного історичного періоду, проблеми організації раціонального дозвілля дітей та молоді. Визначено провідну роль соціального виховання підростаючого покоління у позашкільному освітньому середовищі.

Ключові слова: соціальне виховання, діти та молодь, виховний процес, позашкільна освіта.

Трансформаційний період розбудови незалежної України супроводжується низкою соціально-політичних та соціально-економічних негараздів, що негативно відбиваються на функціонуванні провідних соціально-виховних інститутів (сім'я, школа, позашкільні навчальні заклади, заклади культури тощо), усе більше загострюючи проблеми визначення сучасного виховного ідеалу особистості, змісту соціального виховання і, тим самим, сприяючи катастрофічному збільшенню кількості соціально дезадаптованих дітей та молоді.

Хочемо наголосити, що попередня історична епоха, домінування тоталітарної влади, що розпочалася саме у досліджуваній історичній час, залишила помітний відбиток на соціально-педагогічному процесі формування особистості, адже в умовах повсякчасного державного контролю над життєдіяльністю особи і суспільства, нівелювання основних прав і свобод,

нав'язування антигуманістичної моралі нерідко формувався тип пасивної, безвідповідальної, несамостійної людини, яка неспроможна активно піклуватися про добробут суспільства, вирішувати проблеми, бути суб'єктом у своєму житті. Натомість, сучасна доктрина розвитку національної системи освіти і виховання підростаючого покоління проголошує необхідність у вихованні особистості, яка здатна до індивідуальної творчості, суспільного вибору і продуктивної діяльності на благо свого народу, вміє органічно поєднувати свої права та інтереси із загальнодержавними, орієнтуватися на загальнонаціональні та загальнолюдські цінності.

У зв'язку з цим, важливим стає звернення до найкращих здобутків минулого, пошук яскравих зерен близького нашій ментальності педагогічного досвіду для створення надійної основи для впровадження євроінтеграційних інновацій у соціальне вихо-

вання дітей та молоді на сучасному етапі.

Відзначимо, що позашкільля є сферою вільного розвитку особистості, у якій соціальне виховання особистості розгортається найбільш природно. Система позашкільньої освіти та виховання базується на історично обумовлених традиціях виховання особистості, створених представниками різних національних спільнот України: суспільних та родинних цінностях, ідеях, поглядах, переконаннях, ідеалах і реалізується позашкільніми закладами освіти, іншими закладами освіти в позаурочний час, дитячими молодіжними організаціями, творчими дитячими та молодіжними об'єднаннями за місцем проживання, на підприємствах, у різних організаціях та установах.

Установлено, що у окремі історичні періоди вчені по-різному розуміли поняття «соціальне виховання», а відтак і вкладали в нього різний зміст. Окремі аспекти соціального виховання в історичному вимірі розглядали О. Коберник, Т. Кравченко, В. Кузь, І. Осадченко, Д. Пащенко, В. Шахрай та ін. Історико-педагогічний контекст проблеми становлення та розвитку позашкільних закладів представлено у дослідженнях В.Береки, О.Биковської, В. Вербицького, О. Євладової, Г.Пустовіта, Є.Смольникова, Т.Сущенко, Т.Цвірової та ін. За аналізом наукового доробку видатних педагогів минулого (П.Вахтеров, К.Вентцель, О.Зеленко, Н.Крупська, А.Луначарський, А.Макаренко, Є.Мединський, С.Русова, В. Сорока-Росинський, В. Сухомлин-

ський, С.Шацький та ін.) можна зробити певні узагальнюючі висновки щодо особливостей розвитку системи позашкільньої освіти у вітчизняному освітньому просторі та специфіки підготовки кадрів для позашкільля.

Проаналізувавши значний масив наукових джерел, відмітимо, що активізація різних форм організації позашкільньої діяльності припадає на кінець XIX ст. – початок XX ст. Дослідники відзначають, що незважаючи на жорстокі заборони з боку влади, прогресивні педагогічні організації на власні кошти створювали в різних містах клуби для дітей, літні колонії тощо.

Зважаючи на це, метою нашої наукової розвідки є висвітлення сутності та провідної ролі соціального виховання підростаючого покоління у позашкільньому освітньому середовищі у першій половині XX століття.

Варто відзначити, що суттєві зміни в організації позашкільнього життя дітей та учнівської молоді відбулися в Україні після революційних подій 1917 р. Для реалізації завдань навчання та виховання дітей створювалися перші центри позашкільньої освіти. Особливим попитом в Україні в 1918 – 1919 рр. користувалися невеликі дитячі клуби, комуни, секції, у яких навчально-виховним процесом керували комсомольці, які працювали в гуртках, створювали бібліотеки, майстерні. Дитячі об'єднання й клуби ставили собі за мету залучення дітей до активної участі в будівництві нового життя. Такі організації були праобра-

зом сучасних позашкільних закладів освіти, першою базою дитячих політичних організацій. За період з 1917 по 1920 роки в Україні було створено Департамент позашкільної освіти, який сприяв створенню закладів нового типу.

Аналізуючи праці вчених (О. Залужний, Т. Лубенець, А. Макаренко, О. Музиченко, І. Соколянський, Я. Чепіга та ін.), ми встановили, що значний інтерес у межах даного дослідження становлять педагогічні ідеї та досвід 20-х років ХХ століття, забарвлений революційно-трансформаційними зрушеннями, які стали фундаментом для нового етапу у розвитку педагогічної думки – етапу експериментування і новаторства, застосування творчого підходу до педагогічних явищ. У цей час відбувалися спроби втілення передових ідей світової педагогічної думки (дальтон-план, метод проектування, комплексний метод) та трансформації сфери освіти і виховання. Даний період відзначався появою функціонування цілої низки різнотипних дослідницьких показових шкіл, шкіл-комун і трудових колоній. Визначною рисою даного історичного етапу була необхідність співвідношення інноваційності і традиційності під час здійснення освітньої політики, спираючись як на провідні західні ідеї, так і на перевірені традиції вітчизняної педагогіки.

Цікаво відзначити, що працівники та вихованці перших позашкільних закладів, які мали виразну соціальну спрямованість, в роки громадянської війни намагалися допомагати фронту

й сім'ям червоноармійців, очолювали пункти лікнепу, збирали провіант і кошти для дитячих будинків, проводили рейди боротьби з дитячою бездоглядністю [1, с. 398].

Наголосимо, що перша половина ХХ століття стала часом, коли остаточно сформувалася система позашкільної освіти, що надало можливість стимулювати й розвивати здібності та інтереси дітей в сфері мистецтва, живопису, техніки, туризму, фізкультури і спорту, а також визначилися типи позашкільних навчальних закладів – спеціалізовані та комплексні (багатопрофільні). За думкою вчених (М.Галів, Л. Коробова, Т. Філатєва, Т. Цибулько та ін.), позашкільний навчальний заклад представляв собою своєрідну спільноту дітей та дорослих, яка характеризується цілеспрямованістю, різновіковим складом учасників навчально-виховного процесу, автономністю існування, циклічністю функціонування, різноманітністю і свободою вибору діяльності, формальними і неформальними відносинами між дітьми і дорослими, можливістю дитини не залежати від стереотипу думки, яка притаманна оточуючим, можливістю виступати у новій соціальній ролі.

У русі цієї концепції позашкільної освіти, позашкільний заклад визначається О. Рассказовою як соціальний інститут, у якому взаємодіють виховні впливи освітньої і соціально-культурної сфер, відбувається процес партнерського співробітництва педагога та учнів, спрямований на розвиток твор-

чих характеристик особистості, на здобуття нею творчого досвіду колективної дозвільної діяльності [2, с. 4].

Вивчаючи порушену проблему, звернемося до аналізу результатів дослідження сучасної вченої Т. Цибулько, якою виявлено особливості й тенденції розвитку вітчизняного соціального виховання у 20-х–30-х рр. ХХ століття як цілісності. Авторка дає визначення соціального виховання як цілеспрямованої діяльності з метою розвитку особистості, засвоєння нею системи соціальних знань і цінностей, соціального досвіду і норм соціальної поведінки. В його здійсненні бере участь не тільки сім'я та школа, а й інші інститути соціалізації: культурно-дозвіллеві та позашкільні заклади і установи та відзначає, що проблеми соціального виховання надзвичайно актуалізуються на переломних етапах розвитку суспільства [3, с. 12-14].

Розкриття змісту соціального виховання дітей та молоді, зокрема й у позашкільній сфері, стає предметом педагогічного дослідження вже з кінця 20-х років (Г. Гринько, О. Дзевєрін, Я. Ряппо, М. Скрипник). У публікаціях цього періоду, знаходимо роз'яснення принципів впливу на цей вид виховання соціальної політики держави, розгляд практичного досвіду соціального виховання підростаючого покоління, висвітлення досягнень в цій галузі.

Для розуміння сутності і спрямованості соціального виховання дітей та молоді у системі позашкільної освіти важливими є ідеї авторів досліджуваного періоду: К. Вентцеля – про ви-

вільнення в дитині творчих сил, творчої волі дитини, свідомої творчої активності; В. Сороки-Росинського – про принцип „емоційної насиченості організованого виховного процесу”, обов'язкового включення у роботу з дітьми подієвості, художньої виразності усіх педагогічних засобів з метою безпосереднього впливу на розвиток почуттів дітей, принцип свободи дітей, що стимулює розвиток їхньої ініціативи та самостійності; Є. Мединського – щодо вимог до позашкільного працівника, необхідності ґрунтовного знайомства із загальною теорією позашкільної освіти, формування знань і умінь щодо методів позашкільної роботи, психології дітей, володіння технікою та методикою проведення заходів; Н. Крупської, яка розглядала заклади позашкільного типу як провідні виховні установи для залучення дітей до суспільної активності.

Підкреслимо, що розробці провідних ідей соціального виховання в Україні сприяли робота товариств та організацій, активними учасниками яких були відомі українські діячі (Б. Грінченко, М. Драгоманов, М. Коцюбинський, Т. Лубенець, М. Лисенко, О. Музиченко, О. Патрицький, С. Русова та інші), а також функціонування різноманітних позашкільних закладів (дитячі відділи для дітей-сиріт, будинки для психічно хворих, народні школи, спеціалізовані заклади для глухонімих, сліпих і розумово відсталих дітей). У зазначених установах здійснювалися перші спроби об'єднати вчителів та учнів загальними завдан-

нями, залучити підлітків до суспільної роботи з урахуванням їх схильностей, обдарувань і талантів, а також проводити профілактичну роботу щодо запобігання негативним взаєминам між дітьми й дорослими, педагогами й батьками.

У цілому, соціальне виховання у позашкільному закладі у контексті вивчення ідей вчених та освітньої практики досліджуваного періоду розуміємо як реалізацію взаємовідносин у системах «дитина – виховна інституція (дитяче об'єднання чи позашкільний заклад)» та «вихованець – соціальна діяльність – соціальний досвід соціальна культура», що передбачає реалізацію соціокультурної функції виховання через включення дитини в спеціально організовану дозвілєву діяльність, у процесі якої відбувається розвиток соціальності особистості, засвоєння соціального досвіду і зразків культури суспільства відповідно до способу життя репрезентативних у

сфері дозвілля соціальних груп. Така діяльність передбачає взаємозв'язок мотивації вихованця до участі у житті дитячого колективу і його самореалізації у цій діяльності; структурування вільного часу дитини, розмаїття видів рекреації, розваг, комунікації, ідентифікації з референтною групою.

Література

1. Крупская Н. К. Педагогические сочинения: в 6-ти томах / Н. К. Крупская; под ред. А. М. Гончарова и др. – М.: Педагогика, 1980. – Т. 5. – 495 с.
2. Рассказова О.И. Организация творческой деятельности учнів у позашкільному закладі: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.05 – соціальна педагогіка / О. И. Рассказова; Харьк. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна. – Х., 2003. – 20 с.
3. Цибулько Л. Г. Соціальне виховання у вітчизняній педагогічній теорії і практиці 20-х – 30-х років ХХ століття: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / Цибулько Людмила Григорівна; Луганський нац. пед. ун-т імені Т. Шевченка. – Луганськ, 2005. – 20 с.